

آیا نهاد آموزش و پرورش در ایران دچار مشکل است؟

با یک نوع نگاه، می‌توان گفت هر نهاد اجتماعی دارای مشکلاتی است. وقتی که روش جاری و سیاست‌های حاکم در جهت حل مشکلات باشد، آینده امیدوارکننده است. این سوال ناظر به این نوع مشکل نیست، بلکه سوال این است که آیا روش جاری و سیاست‌های حاکم اساساً می‌تواند منتهی به حل مشکلات شود و در جهت آن است؟

برای جواب به این سوال دو راه وجود دارد. راه اول، تحلیل روش‌ها و سیاست‌ها از درون است. یعنی باید اجزاء این روش و سیاست‌ها، بازبینی و اصول آن با عقل و منطق و البته با نتایج و یافته‌های علمی مقایسه شود. راه دوم، مقایسه نتایج به بار آمده از روش و سیاست‌های جاری با آنچه مورد انتظار است، می‌باشد. این مقایسه‌ی نتایج نیز خود می‌تواند الف) با انتظار تعریف شده به وسیله قانون و مردم باشد و یا ب) با انتظارات تعریف شده به وسیله نهادهای جهانی صورت بگیرد. واضح است که مقایسه نتایج، وقتی معتبرتر است که با سطح آموزش در جهان و همچنین با یافته‌های علمی روز مقایسه شود. در این نوشته تنها به موضوع "مقایسه نتایج با انتظارات جهانی" اشاره می‌شود و از بقیه فعلاً صرف نظر می‌شود.

آزمون TIMSS در دو درس ریاضی و علوم و PIRLS در زمینه مهارت خواندن و نوشتن هر چند سال یک بار توسط دو سازمان بین‌المللی زیر نظر UNESCO برگزار می‌شود. آزمون TIMSS در سال‌های سوم دبستان و دوم راهنمایی (سال هشتم) و آزمون PIRIS در سال چهارم ابتدایی برگزار می‌شود. سوالات این آزمون‌ها فرهنگ - بسته نیست یعنی به گونه‌ای طراحی شده که به کتاب‌های درسی خاص و فرهنگ ویژه آن سرزمین بستگی نداشته باشد. در واقع این آزمون‌ها توانایی‌های عمومی (مهارت‌ها و نگرشی‌های اساسی) دانش‌آموزان را در دو زمینه ریاضی و علوم می‌سنجد و لذا نتایج کشورها با هم قابل مقایسه خواهد بود.

گزارش مفصلی درباره اهداف، چگونگی برگزاری، نتایج (به جز ایران) و نحوه استفاده از نتایج این آزمون‌ها را می‌توان در سایت <http://rie.ir/index.aspx?siteid=75&pageid=324> یافت. خوشبختانه ایران در سال‌های متعددی در این آزمون‌ها شرکت داشته است.

نتایج مربوط به ایران در جدول I خلاصه شده است.¹

¹ TIMSS & PIRLS INTERNATIONAL STUDY CENTER, LYNCH SCHOOL OF EDUCATION, BOSTON COLLEGE

جدول I: نتایج آزمون بین المللی TIMSS و PIRLS در سالهای مختلف

موضوع	سال ارزشیابی	سال تحصیلی	رتبه ایران	تعداد کشورهای شرکت کننده	میانگین امتیاز جهانی	امتیاز ایران
علوم ^۲	2011	8	22	42	500	474
علوم ^۳	2011	4	36	50	500	453
ریاضیات ^۴	2011	8	32	42	500	415
ریاضیات	2011	4	43	50	500	431
علوم	2007	8	29	48	500	459
ریاضیات	2007	8	34	48	500	403
ریاضیات	2007	4	28	36	500	402
علوم	2007	4	27	37	500	436
خواندن	2011	4	38	45	500	457
خواندن	2006	4	44	49	500	421
خواندن	2001	4	32	35	500	414
ریاضیات	2003	8	34	46	467	411
ریاضیات	2003	4	23	26	495	389
علوم	2003	4	22	30	489	414
علوم	2003	8	22	25	489	414
علوم ^۵	1999	8	32	44	448	488
ریاضیات ^۶	1999	8	34	39	487	422

² 5٪ شرکت کنندگان ایرانی جزء 10٪ بالاترین امتیازها بوده اند و 21 درصد جزء 25٪ بالاترین امتیازها بوده اند.

³ تنها 1 درصد جزء 10٪ بالاترین امتیازها بوده اند و 9 درصد جزء 25٪ بالاترین امتیازها بوده اند.

⁴ تنها 2 درصد جزء 10٪ بالاترین امتیازها بوده اند و 8 درصد جزء 25٪ بالاترین امتیازها بوده اند.

⁵ تنها 2٪ از شرکت کنندگان ایرانی جزء 10٪ بالاترین امتیازها بوده اند و تنها 9٪ جزء 25٪ بالاترین امتیازها بوده اند.

⁶ تنها 1٪ از شرکت کنندگان ایرانی جزء 10٪ بالاترین امتیازها بوده اند و تنها 5٪ جزء 25٪ بالاترین امتیازها بوده اند.

بررسی این جدول نشان می‌دهد که ایران همواره جزء آخرین کشورها بوده است و به جز سال 1999 در درس علوم، هیچگاه امتیاز بالاتر از میانگین جهانی به دست نیاورده است (اگرچه در همین سال هم در رتبه 32 بین 44 کشور است). برای دیدن جزئیات به منبع <http://nces.ed.gov/timss> مراجعه کنید.

جدول II میزان پیشرفت را در ریاضی و علوم در سال‌های مختلف در ایران نشان می‌دهد.

جدول II: پیشرفت در نتایج آزمون TIMSS و PIRLS بین دانش‌آموزان ایرانی از سال 1999 تا 2011

موضوع	مقدار تغییر	وضعیت	سالهای	سال تحصیلی
ریاضیات	-11	کاهش معنی دار	1999 - 2003	8
ریاضیات	-7	کاهش معنی دار	1999 - 2003	8
ریاضیات	-2	کاهش غیر معنی دار	1999 - 2003	4
علوم	-9	کاهش معنی دار	1999 - 2003	8
علوم	-2	کاهش غیر معنی دار	1999 - 2003	8
خواندن	+7	افزایش غیر معنی دار	2001 - 2006	4
خواندن	+37	افزایش معنی دار	2006 - 2011	4
ریاضی	+28	افزایش معنی دار	2007 - 2011	4
ریاضی	+12	افزایش غیر معنی دار	2007 - 2011	8

همانگونه که مشاهده می‌شود، نه تنها ایران جزء آخرین کشورها بوده است بلکه بین سال‌های 1999 تا 2006 همواره پس‌رفت ملاحظه شده است، اگرچه گاهی تغییر از نظر آماری معنی‌دار نبوده است. ولی این موارد تنها نشان‌دهنده عدم تغییر است و نه پیشرفت.

پی‌نوشت‌های جدول I بیان می‌کند که نه تنها میانگین نمرات ایرانیان پایین است، تعداد ایرانیانی که توانسته‌اند به 10٪ بالای نمرات دست یابند پایین است. غیر از علوم پایه هشتم در سال 2011 که درصدها بهبود نسبی یافته، در سایر سال‌ها و پایه‌ها و دروس عمدتاً 1٪ و 2٪ بوده است. این نشان‌دهنده آن است که نمی‌توان گفت اگرچه نمره میانگین پایین است ولی تعداد کسانی که در بین نفرات برتر داریم قابل ملاحظه است. این به معنی آن است که نظام آموزشی ایران نه تنها کارآمدی در آموزش عمومی ندارد، حتی در پرورش نخبه هم توانایی لازم را ندارد.

لازم است در اینجا یاد آوری شود که در سالهای اخیر علایم پیشرفت نسبت به خودمان ملاحظه می شود. نباید به این نوشته خرده گرفت که تنها نکات منفی دیده شده است. اولاً ماموریت این نوشته بیان اشکالات بوده است و ثانیاً وضعیت کلی ایران در این آزمون ها به اندازه ای اسف بار است که تاکید بر پیشرفت های جزئی نسبت به وضعیت قبلی خود ما دردی را دوا نمی کند. شاید مهمترین چیزی که باید برای آن از آموزش و پرورش تشکر کرد، قبول حضور در این آزمون ها است. ه نظر می رسد، جرات ایران برای د رمعرض قرار دادن وضعیت خود بیشترین کمک را به درک وضعیت و تلاش برای بهبود خواهد کرد. به همین اندازه دوری گزیدن از مقایسه شدن با وضعیت جهانی ما را در بی خبری از خود و ایجاد خود فریبی خواهد کرد.

ممکن است برای یافتن نشانه هایی از کفایت نظام آموزشی ایران، برخی به این نکته اشاره کنند که نظام آموزشی ایران بیشتر از ریاضی و علوم و سواد آموزشی به مهارت های زندگی توجه دارد؛ چیزی که اکنون نظام های سرآمد دنیا بعد از دستیابی به قله دانش (تکنولوژی) و اقتصاد به آن روی آورده اند. اما نیازی به توضیح ندارد که نظام آموزشی ما در زمینه آموزش شهروندی و مهارت های زندگی و غیره به مراتب نا کارآمدتر است و اساساً در این زمینه، سیاستمداران هم ادعایی ندارند و بلکه خود معترف به نیاز به وارد شدن در این حوزه جدید هستند. در واقع اکنون این موضوع در دنیا مورد توجه قرار گرفته که اگر چه TIMSS و PIRLS آزمون هایی معتبر هستند ولی به اندازه گیری حوزه شناختی محدود شده است و چند سالی است که آزمون جامع تری را با عنوان PISA توسعه داده اند. بسیاری از کشورهایی که در آزمون های قبلی سرآمد بودند برای موفقیت در PISA در نگرانی هستند. هنوز پای PISA به ایران باز نشده است. برای اطلاعات بیشتر در مورد PISA مراجعه کنید به:

http://www.pisa.oecd.org/pages/0,2987,en_32252351_32235731_1_1_1_1_1,00.html

در این میان لاجرم باید به نتایجی که دانش آموزان ایرانی در المپیادهای دانش آموزی و دانشجویی کسب می کنند اشاره کرد. این نتایج درخشان در این مسابقات بین المللی در سطح اواخر دبیرستان و دانشجویی را چگونه با نتایج ضعیف در آزمون های بین المللی که معمولاً بیش از 40 کشور در آن شرکت دارند و توسط تیم های تحقیقی معتبر برگزار می شود می توان مقایسه کرد؟ اگر چه ممکن است به نظر آید دلایل زیادی وجود دارد که بتوان گفت نتایج المپیادها نشان دهنده سطح آموزش عمومی و کارآموزی نظام آموزشی نیست، ولی به دلیل نیاز به شواهد معتبر از سوی متخصصین از آن صرف نظر می شود و این بررسی به تحقیقات دیگر واگذار می شود.

دکتر یداله سعید نیا 06-03-2013